

Recenzja pracy doktorskiej

Michał Spurgiasz, *Nippon wyobrażony. Japonia i Japończycy w piśmiennictwie polskim do 1939 roku*, Katowice 2019 (235 stron); promotor: dr hab. Anna Gomóła, promotor pomocniczy: dr Małgorzata Rygielska

Praca doktorska Michała Spurgiasza porusza interesujący i oryginalny bo nieopracowany w literaturze przedmiotu temat wyobrażeń Japonii w piśmiennictwie polskim od końca XVI w. do wybuchu II Wojny Światowej. Głównym jego celem, co zaznacza już na samym początku wstępu, jest próba konstrukcji modelu wyobrażenia Japonii, a więc ukazanie raczej tego jak Polacy wyobrażali sobie ten odległy kraj, niż tego co o nim wiedzieli w oparciu o teksty źródłowe różnego rodzaju – literaturę podróżniczą, opracowania naukowe i popularnonaukowe, encyklopedie i artykuły prasowe. Kolejne cele, jakie stawia sobie autor to opracowanie listy cech przypisywanych kulturze japońskiej – zarówno pozytywnych jak i negatywnych oraz zbadanie jak to wyobrażenie o Japonii i Japończykach zmieniało się z upływem czasu.

Autor orientuje się w istniejących opracowaniach tematu, co widać z zamieszczonego we wstępie opisu literatury przedmiotu, (w którym obok opublikowanych opracowań, znajduje się nawet zeszłoroczna praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Śląskim) podkreśla jednak, że wszystkie wymienione (nieliczne) pozycje przedstawiają kwestię wyobrażeń Japonii fragmentarycznie, podczas gdy jego celem jest podejście bardziej całościowe i przede wszystkim obejmujące szersze ramy czasowe.

O dokładnych zamierzeniach autora dowiadujemy się z jasno sformułowanych we wstępie pytań badawczych, które dotyczą sposobu konstruowania wyobrażenia Japonii, zbadania możliwości wskazania wspólnej przestrzeni aksjologicznej między Polską i Japonią, sposobu opisywania Japonii w polskich tekstach w założonych ramach czasowych oraz ustalenia czy wyobrażenia Japonii i Japończyków ulegały zmianom z upływem czasu.

Autor, jak widać z umieszczonego we wstępie opisu świetnie orientuje się w materiałach źródłowych, które dzieli na kilka zasadniczych grup: opracowania geograficzne, encyklopedyczne i słownikowe oraz artykuły prasowe. Dokładnie omawia każdą z tych kategorii, podkreśla specyficzne cechy zaliczanych do nich źródeł, wskazując ich wady i zalety a także pochodzenie i rzetelność przekazywanych informacji dotyczących Japonii.

Dobry obraz tego w jaki sposób temat będzie realizowany oraz czego możemy spodziewać się po niniejszej pracy daje zwięzły i konkretny opis rozdziałów umieszczony we wstępie. Przydatny jest także zarys historii Japonii uwzględniający najważniejsze z punktu widzenia opisywanego tematu wydarzenia, relacje polsko-japońskie oraz podkreślający pewne podobieństwa historyczne, które mogły wpłynąć na ukształtowanie się podobnych cech w obydwu narodach. Autor przedstawia tu również przyczyny zainteresowania Japonią w Polsce, począwszy od XIX wieku (zwłaszcza kulturą i zwyczajami), a także trafnie dostrzega także fakt wzmożonego zainteresowania tym krajem w czasach współczesnych wyrażając nadzieję, że planowana analiza przyczyni się do zrozumienia tego zjawiska.

Skonstruowany poprawnie wstęp do pracy doktorskiej jest konkretny i rzeczowy; pozwala zrozumieć przyczyny podjęcia tematu przez autora, jednoznacznie wskazując jakie są cele analizy, a także w jaki sposób i na jakiej podstawie źródłowej będą one realizowane.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny. Autor prezentuje w nim problematykę związaną z zagadnieniami wyobrażenia i obrazu starając się zdefiniować kluczowe dla swojej analizy pojęcia w dyskusji z już istniejącymi interpretacjami. Punktem wyjścia są słownikowe i encyklopedyczne definicje wyobrażenia, które prowadzą autora do dostrzeżenia związków pomiędzy obrazem świata a strukturami językowymi. W dalszej części przygląda się on koncepcjom badaczy dotyczącym wpływu struktur językowych na postrzeganie, po czym analizuje pola znaczeniowe słowa „wyobrażenie” w różnych językach – angielskim, francuskim oraz łacinie, aby na podstawie tych przemyśleń przedstawić własną definicję wyobrażenia. Dalsza część rozdziału poświęcona jest analizie tekstów teoretycznych dotyczących wyobrażenia jako problemu badawczego, poruszających kwestie wyobraźni i procesu wyobrażania w dziele tworzenia nowych znaczeń. Autor omawia tutaj szczegółowo koncepcje J. P. Sartre’a oraz C. Castoriadis, wspomagając się cytatami, niestety w przypadku tego drugiego zamiast do źródła odwołuje się do interpretacji jego myśli przez Jolantę Sawicką. W toku dalszych rozważań podjęta zostaje bardzo istotna kwestia różnic między wyobrażeniem kulturowym i społecznym. Polemizując z ujęciem zaproponowanym przez Bronisława Baczkę autor przedstawia własną propozycję definicji wyobrażenia społecznego oraz wyobrażenia kulturowego wyłuszczając tkwiące między nimi różnice. Zainspirowany artykułem Ewy Kosowskiej podnosi także kwestię ciągłych zmian jakim one podlegają powodowanych ewolucją języka oraz aktualizacją wyobrażeń związaną z postępem nauki. Autor podkreśla także rolę historyka kultury w rekonstruowaniu takich wyobrażeń opierając się w tej kwestii na przemyśleniach Jacquesa Le Goffa. Na koniec tego teoretycznego

rozdziału autor porusza również bardzo istotną kwestię różnic między wyobrażeniem a stereotypem, przedstawiając różne definicje tego pojęcia i ustosunkowując się do nich.

Reasumując – rozdział pierwszy w sposób bardzo jednoznaczny, precyzyjny i dokładny ukazuje w jaki sposób autor rozumie kluczowe dla całej pracy pojęcie wyobrażenia.

Jego lektura ukazuje, że podchodzi on do tematu w sposób świadomy i przemyślany, starając się w sposób jednoznaczny i precyzyjny zdefiniować kluczowe dla dalszych analiz pojęcia. Jego refleksja nad problemem wyobrażenia jest wieloaspektowa i szczegółowa. Mimo, że przedstawia on różne koncepcje teoretyczne nie jest bynajmniej ich niewolnikiem, lecz stara się spojrzeć na nie krytycznie proponując własne rozwiązania i definicje.

Rozdział drugi, zatytułowany „Polak jaki jest” ma na celu zrekonstruowanie portretu własnego Polaków, który stanowić ma punkt odniesienia dla dalszych analiz. Jak zaznacza autor jego zamiarem jest ustalenie pewnego zbioru cech Polaków – zarówno pozytywnych jak i negatywnych, co jest niezbędne w dalszych rozważaniach, dotyczących właściwego tematu pracy, ponieważ umożliwi udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, które z cech przypisywanych Japończykom ocieplały jego wizerunek, przedstawiając go jako bliskiego naszej kulturze i polskiemu autostereotypowi, a które go od niego oddalały, przyczyniając się do postrzegania go jako obcego i kulturowo odległego. Biorąc pod uwagę tematykę pracy nie można było analiz dotyczących polskiego autostereotypu oprzeć na szerokiej bazie źródłowej i poświęcić im zbyt wiele miejsca. Świadomy tego autor dokonał więc, jak sam podkreśla, arbitralnego wyboru źródeł, które następnie analizuje w porządku chronologicznym, aby z jednej strony prześledzić proces zmian zachodzących w wyobrażeniu Polaków o nich samych, a z drugiej oddzielić elementy, które tym zmianom nie podlegały. Analizie poddaje więc źródła z różnych epok, o różnej proveniencji, pisane przez autorów o różnych poglądach politycznych i społecznych. Znajdziemy tu więc *Kazania Sejmowe* Piotra Skargi z XVI w., *Mowę przeciw oszczercom Polski* Szymona Starowolskiego z wieku XVII, XVIII-wieczne *Nowe Ateny* Benedykta Chmielowskiego, pisma Kajetana Koźmiana z początku wieku XIX, *Kilka prawd z dziejów naszych* Józefa Szujskiego, z drugiej połowy tego stulecia, oraz XX-wieczne teksty Jana Ludwika Popławskiego, Antoniego Chłoniewskiego i Jana Karola Kochanowskiego. Biorąc pod uwagę fakt, że celem autora było raczej stworzenie pewnego zarysu na potrzeby właściwych rozważań, a nie pogłębiona analiza, wydaje się, że dobór źródeł okazał się trafny. Na podstawie analizy tak wyselekcjonowanego materiału autorowi udało się dokonać rekonstrukcji cech Polaków – zarówno tych pozytywnych, jak i negatywnych, które przedstawia w podsumowaniu rozdziału w kolejności określonej

częstotliwością występowania. Jak sam podkreśla jego wnioski, oparte na arbitralnym i dość przekrojowym wyborze źródeł pokrywają się z ustaleniami badaczy analizujących autostereotyp Polaków- m.in. Eugeniusza Jaworskiego, Ewy Kosowskiej czy Aleksandry Niewiary i prowadzą do konkluzji, że wyobrażenia Polaków o nich samych zakorzenione są głęboko w kulturze szlacheckiej. Mimo dość ogólnego charakteru i niezbyt wielkiej liczby źródeł rozdział drugi należy ocenić pozytywnie – spełnia on bowiem założone przez autora cele dostarczając niezbędnego materiału porównawczego do dalszych rozważań.

Rozdział trzeci „Japonia i Japończycy w polskich encyklopediach” rozpoczyna właściwą analizę będącą zasadniczym celem pracy. Jego bazę źródłową stanowią polskie teksty encyklopedyczne powstałe między 1745 a 1939 rokiem. Autor wybrał do analizy 13 dzieł, kierując się występowaniem w nich hasła: Japonia bądź też bezpośrednich odniesień do tego kraju. Co należy pochwalić, źródła opisane są przez autora bardzo dokładnie – podaje on szczegółowe informacje o czasie i okolicznościach powstawania dzieła, jego twórcach, formie w jakiej zostały wydane, oraz co bardzo istotne – również o tym skąd autorzy czerpali swoje wiadomości o Japonii. Podobnie jak w rozdziale poprzednim źródła analizowane są systematycznie, w porządku chronologicznym, co umożliwia uchwycenie zmian, jakie zachodziły w wyobrażeniu o Kraju Kwitnącej Wiśni i jego mieszkańcach w czasie, zgodnie z założeniami przedstawionymi we wstępie. Dokładna analiza tekstów encyklopedycznych prowadzi autora do konkluzji, że mimo iż często informacje o Japonii czerpane były z obcych źródeł, to jednak polscy autorzy nie przejmowali zagranicznych wzorów bezkrytycznie, a obraz tego kraju jak również jego mieszkańców konstruowany był przez pryzmat własnej kultury. Porównanie do opisów Japonii z trzech różnych edycji encyklopedii Britannica (od XVII do XX w.) utwierdza autora w przekonaniu, że polskie narracje encyklopedyczne są podobne do europejskich i tak samo jak one wykazują rysy lokalne. Na podobnej zasadzie jak w poprzednim rozdziale, w podsumowaniu autor przedstawia cechy przypisywane Japończykom, zarówno pozytywne jak i negatywne, szeregując je według częstotliwości występowania. Pragnąc ułatwić czytelnikowi uchwycenie ewolucji jakim podlegało to wyobrażenie o Japończykach wraz z upływem czasu, przedstawia te cechy również w formie tabel, co bez wątpienia jest dobrym pomysłem ponieważ ułatwia ogarnięcie całości rozważań i weryfikację słuszności wyciągniętych wniosków. Na podstawie przeprowadzonych w rozdziale analiz autor konkluduje, że mimo zmian pokoleniowych, społecznych oraz wzrostu wiedzy, cechy przypisywane Japończykom w analizowanych wydawnictwach encyklopedycznych pozostają niezmiennione, a postrzeganie tylko niektórych z nich zmienia

się w zależności od kontekstu historycznego. Zgodnie z założeniami pracy zwraca także uwagę na cechy wspólne, które przyczyniały się do pozytywnego postrzegania Japończyków przez Polaków. Rozdział trzeci należy ocenić jednoznacznie pozytywnie, za dokładność i skrupulatność w podejściu do źródeł, umiejętność przedstawienia wniosków w jasnej i zrozumiałej formie, a także za konsekwentne dążenie do realizacji postawionych na wstępie celów.

Inny rodzaj źródeł poddany zostaje analizie w rozdziale czwartym. Tym razem za cel autor wziął sobie teksty geograficzne i podróżnicze dostępne w języku polskim (a więc również tłumaczenia dzieł obcych) powstałe pomiędzy 1609 a 1924 rokiem, zastrzegając, że skupi się jedynie na dziełach dostępnych w obiegu czytelnicy z pominięciem tych trudno osiągalnych, jak np. relacji jezuickich. Celem rozdziału jest ukazanie tego jak z upływem czasu i wzrostem wiedzy zmieniały się polskie opisy Japonii i Japończyków. Analizie poddanych zostało jedenaście tekstów źródłowych o różnym charakterze, w tym dwa tłumaczenia z języków obcych. Zgodnie ze schematem zastosowanym w poprzednich rozdziałach są one omawiane w porządku chronologicznym, a właściwą analizę poprzedza dokładny opis dzieła według takiego samego schematu jak w rozdziale poprzednim. Opis przedstawień Japonii i Japończyków w analizowanych tekstach jest dokładny i dobrze uzmysławia czytelnikowi na jak różne elementy zwracali uwagę w swoich opisach autorzy, w zależności od swojego pochodzenia, uprawianej profesji, osobowości czy też uprzednio posiadanych wyobrażeń. W przeciwieństwie do poprzedniego rozdziału autor nie kładzie tutaj już tak dużego nacisku na cechy przypisywane Japończykom, ale podaje także informacje, które dają wgląd w to, jak wyglądał stan wiedzy o Kraju Kwitnącej Wiśni oraz jak zmieniał się on z upływem czasu. Zgodnie ze swoim zwyczajem autor często posługuje się cytatami, co jest dobrym rozwiązaniem, ponieważ pozwala czytelnikowi poczuć klimat dzieła oraz pomaga w wyrobieniu sobie zdania o jego autorze, niemniej jednak w przeciwieństwie do poprzednich rozdziałów tutaj wydaje się, że cytatów jest nieco zbyt wiele i nie zawsze mają one swoje uzasadnienie, jak np. obszerny, ponad 1,5 stronicowy (a więc zajmujący większość podrozdziału) fragment zawierający legendarną historię krzewienia chrześcijaństwa w Japonii, zawartą w opisie *Dokumentu Osobliwego Miłosierdzia Boskiego* (s. 112-114), czy też obecny na stronie 156, cytat z dzieła *Na Wulkanach Japonii* Wacława Sieroszewskiego, dotyczący zawarcia traktatu w Kanagawie w 1854 r. Mimo tych drobnych mankamentów rozdział czwarty przybliży autora realizacji głównego celu pracy. Analizowane teksty dostarczają nowych cennych informacji o tym jak postrzegano Japonię i Japończyków, w tym

wypadku w większości na podstawie własnych obserwacji oraz jak na to postrzeganie wpływały uprzednio posiadane wyobrażenia oraz własne uwarunkowania kulturowe. W podsumowaniu autor słusznie docenia rolę źródeł geograficzno-podróżniczych stwierdzając, że przyczyniły się one do zmiany postrzegania Japonii z mitycznej krainy w realnie istniejący na mapie kraj.

W piątym rozdziale swojej dysertacji, autor przechodzi do analizy kolejnej istotnej grupy tekstów źródłowych, a mianowicie artykułów prasowych z okresu 20-lecia międzywojennego (1918-1939). Zgodnie ze swoją taktyką, obliczoną na badanie tekstów popularnych i wpływowych, a w związku z tym mających realny wpływ na tworzenie wyobrażenia o Japonii i Japończykach, jako przedmiot swoich analiz wybiera „Tygodnik Ilustrowany” przekonująco motywując taki wybór we wstępie do rozdziału. Analizie poddaje ponad 30 tekstów (przekraczających 500 znaków), podzielonych na trzy grupy: artykuły poruszające tematykę japońską okazjonalnie, omawiające zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze oraz o tematyce kulturalnej i sportowej. Podobnie jak w rozdziale trzecim spis artykułów wszystkich wymienionych grup przedstawiony jest w formie tabel, co zdecydowanie ułatwia orientację w późniejszych rozważaniach. Artykuły pierwszej grupy, a więc poruszające tematykę japońską okazjonalnie pozwalają autorowi zrekonstruować wyobrażenie o Japonii, jako kraju, który w ich świetle jawi się jako państwo silne zarówno politycznie – wyrastające na konkurenta głównych światowych potęg – jak i ekonomicznie. Na podstawie tekstów należących do grupy drugiej, a więc społeczno-polityczno-gospodarczej autor odtwarza stosunek Polaków do Japonii i Japończyków, który w okresie 20-lecia międzywojennego był w ogromnej większości przypadków zdecydowanie pozytywny. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje w specyficznej sytuacji politycznej, zwłaszcza w wojnie rosyjsko-japońskiej z 1904 roku, która postawiła Japonię w obozie wrogów Rosji, w działaniach charytatywnych Japończyków na rzecz polskich sierot na Syberii jak również w fakcie, że Kraj Kwitnącej Wiśni od czasu swojego otwarcia się na świat w XIX w. wykonał ogromny postęp, wyrastając na znaczącego gracza na arenie międzynarodowej, przez co stał się wzorem do naśladowania dla patriotów w świeżo odrodzonym Państwie Polskim. W podobnie pozytywny sposób przedstawiają Japonię i jej mieszkańców teksty o charakterze kulturalnym i sportowym. Również i na ich podstawie Japonia jawi się jako kraj, który wykonał ogromny postęp wkraczając do grona państw nowoczesnych, zachowując jednak zarazem swoją tradycję i egzotyczny charakter. Rozdział piąty, najbardziej bliski czasowo współczesności odgrywa w pracy Michała Spurgiasza

bardzo ważną rolę ukazując genezę jednoznacznie pozytywnego stosunku Polaków do Japonii i Japończyków, który utrzymał się w naszym społeczeństwie do dzisiaj. Tak jak w poprzednich rozdziałach rozważania autora są jasne i konsekwentnie prowadzą do realizacji założonych na wstępie celów. W przeciwieństwie do rozdziału poprzedniego nie ma tu już nadmiernie rozbudowanych i nieuzasadnionych cytatów.

Rozdział szósty, zatytułowany „Polska refleksja nad sztuką japońską na przełomie XIX i XX wieku” stanowi ważne dopełnienie rekonstrukcji wyobrażenia o Japonii i jej kulturze. Autor analizuje tutaj źródła prezentujące stosunek Polskich artystów i krytyków do sztuki Japońskiej, która po otwarciu tego kraju na świat w II poł. XIX stawała się coraz bardziej popularna dzięki wystawom organizowanym w głównych miastach Europy. Wraz ze wzrostem znajomości sztuki Japońskiej zmieniało się również wyobrażenie na jej temat, wpływając także na zmianę wyobrażenia o Japonii jako kraju i jej mieszkańcach. Uchwycenie tych zmian i określenie w jaki sposób sztuki plastyczne Japonii były odbierane przez osoby związane ze środowiskiem twórców i krytyków sztuki jest właśnie głównym celem ostatniego rozdziału dysertacji. Autor omawia dzieła znaczących artystów zainteresowanych sztuką japońską, działających pod koniec XIX i na początku XX wieku – Feliksa Jasińskiego, Stanisława Witkiewicza oraz Juliana Fałata, a oprócz tego również teksty krytyków sztuki poświęcone sztuce japońskiej, publikowane w czasopiśmie. Na podstawie analizy tych źródeł autor ukazuje jak głębokim przemianom uległo wyobrażenie o sztuce, a co za tym idzie również i szeroko rozumianej kulturze Japońskiej w II połowie XIX i na początku XX wieku. Wraz ze wzrostem popularności sztuki Japońskiej i wiedzy o niej była ona coraz bardziej doceniana, często stając się obiektem fascynacji i źródłem inspiracji, co bez wątpienia w znaczący sposób wpływało na zmianę wyobrażeń na temat Kraju Kwitnącej Wiśni i jej mieszkańców.

W krótkim (s. 212-217), ale za to konkretnym zakończeniu autor systematycznie odpowiada na postawione we wstępie pytania, na podstawie przeprowadzonych analiz. Udało mu się świetnie uchwycić zmiany jakie w zakreślonych ramach czasowych zaszły w wyobrażeniu Japonii i Japończyków oraz wskazać ich przyczyny. Odnosnie tej kwestii podkreśla on, że wraz z upływem czasu oraz wzrostem wiedzy, wzmianki źródłowe stają się coraz bardziej zróżnicowane, szczególnie od czasu otwarcia się Japonii na świat w epoce Meiji. Po drugie informacje o tym kraju, początkowo oparte na zagranicznych opisach z czasem zostają wyparte przez relacje Polaków, którzy mieli kontakt z Japonią. Zmiany te, jak zauważa wpłynęły na zmianę obrazu Japończyka, który początkowo konstruowany był w oparciu o zestawienie z polskim szlachcicem, lecz z czasem, dzięki wzrostowi wiedzy zyskał

wyobrażeniową autonomię. Autor dostrzega również wpływ wydarzeń politycznych na sposób postrzegania Japonii, która z kraju egzotycznego i zacofanego stała się w polskich wyobrażeniach światową potęgą i wzorem do naśladowania, zwłaszcza po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku. W kwestii wspólnej wyobrażonej przestrzeni aksjologicznej autor zauważa tendencję do postrzegania pewnych cech Japończyków jako bliskich Polakom – zwłaszcza tych, które związane były z rycerskością i patriotyzmem. Jak zauważa, większość opisów źródłowych ma charakter pozytywny lub neutralny, a pozytywne postrzeganie Japonii i jej mieszkańców zyskuje na sile wraz ze wzrostem wiedzy.

Odpowiadając na pytanie dotyczące trwałości wyobrażeń autor zauważa, że pomimo iż obraz Japonii zmienił się dość radykalnie w badanym okresie, to jednak wyobrażenie jej mieszkańców, rozumiane jako zestaw przypisywanych im cech pozostało względnie stałe.

Na sam koniec przedstawione zostają nowe perspektywy badawcze warte podjęcia w przyszłości.

Podsumowując należy stwierdzić, że praca doktorska mgr Michała Spurgiasza zdecydowanie zasługuje na pozytywną ocenę. Autor podjął temat mało popularny i nieopracowany jeszcze w literaturze, a jednocześnie bardzo ciekawy, zwłaszcza w kontekście wzrastającego zainteresowania Japonią we współczesnym społeczeństwie Polskim, widocznego zwłaszcza w przypadku młodego pokolenia. Rekonstrukcja procesu tworzenia się wyobrażenia Japonii i jej mieszkańców, jakiego podjął się w swojej pracy rzucają bowiem pewne światło na genezę tej fascynacji.

Temat jakiego podjął się Michał Spurgiasz na pewno nie należał do łatwych, głównie ze względu na bardzo obszerne ramy czasowe obejmujące okres od końca XVI w. do wybuchu II Wojny Światowej. Mimo tego jednak udało się mu zrealizować zamierzone cele i odpowiedzieć na postawione pytania badawcze, do czego bez wątpienia przyczynił się właściwy dobór źródeł. Autor skupił się bowiem na tekstach wpływowych i łatwo dostępnych, a przez to mających realny wpływ na kształtowanie się wyobrażeń o Japonii i Japończykach (pomijając te, które miały ograniczony zasięg), a po drugie do analizy wybrał teksty o bardzo różnym charakterze, co sprawia, że zrekonstruowane przez niego wyobrażenie ma charakter wszechstronny i pełny. Pomimo tego, że jak sam zaznacza, nie wykorzystał wszystkich źródeł dotyczących analizowanego tematu, to jednak baza źródłowa na jakiej się oparł bez wątpienia nie może zostać określona jako skąpa. W bibliografii znajdziemy aż 136 pozycji źródłowych, w tym 46 tekstów zwartych, 18 encyklopedii i 72 artykuły prasowe.

Do cech pozytywnych niniejszej pracy zaliczyć także należy przemyślaną konstrukcję pracy, jasność i logiczność wywodu, a także skrupulatność oraz precyzję w wyrażaniu myśli. Autor podzielił pracę na sześć rozdziałów, a każdy z nich na podrozdziały poświęcone analizie poszczególnych tekstów źródłowych. Każde z analizowanych źródeł poprzedzone zostało dokładnym opisem, zawierającym informacje o autorze, okolicznościach powstania, miejscu i dacie wydania, a także o kolejnych edycjach, jeśli takie występowały. Na początku każdego rozdziału autor jednoznacznie wskazywał jaki jest jego cel, zawsze uzasadniał także czym kierował się przy doborze źródeł. W celu ułatwienia odbioru, gdzie było to uzasadnione stosował tabele, które pomagają czytelnikowi zorientować się w omawianym, obszernym materiale źródłowym. Kluczowe dla rozważań pojęcia zostały omówione i jednoznacznie zdefiniowane w teoretycznym rozdziale drugim, natomiast wstęp daje bardzo dobre wyobrażenie o tym czego możemy się spodziewać po pracy i jakie są główne cele autora.

Wszystko to sprawia, że czytając to dzieło ma się cały czas wrażenie, że wszystko zostało w nim przemyślane, dobrze ułożone i nic nie pozostawiono przypadkowi, a to zdecydowanie ułatwia jego odbiór.

Praca Michała Spurgiasza nie posiada więc żadnych poważnych mankamentów ani na poziomie merytorycznym ani też konstrukcyjnym. Błędy literowe bądź stylistyczne oczywiście się zdarzają, ale na szczęście niezbyt często. Pewne zastrzeżenia można mieć także do niektórych cytatów – chociaż większość z nich jest uzasadniona i nawet ułatwia odbiór pracy to jednak są miejsca (o czym była mowa wyżej), w których są one albo zbyt długie, albo wręcz całkiem zbędne. W bibliografii można mieć zastrzeżenia odnośnie do jej układu, a konkretnie do tego, że autor wydzielił w osobną kategorię „źródła internetowe”, w których znajdziemy zarówno materiały źródłowe np. *Nowe Ateny* Benedykta Chmielowskiego, jak również hasła encyklopedyczne i słownikowe oraz artykuły naukowe. Moim zdaniem ta kategoria jest zupełnie zbędna, a jej zawartość autor powinien rozdzielić pomiędzy źródła i opracowania.

Wspomniane wady mają jednak charakter całkowicie drugorzędny i nie zmieniają faktu, że mamy do czynienia z rozprawą bardzo dobrą, przemyślaną i spójną logicznie, która zasługuje na publikację ponieważ stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a zatem spełnia warunki określone w ustawie o stopniach i tytułach naukowych.

Piotr Czarnecki